

УДК 342.268

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.5529548>

О.О. ЮХНО,

професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, м. Харків, Україна; e-mail: [aleksandruhno\(95\)@gmail.com](mailto:aleksandruhno(95)@gmail.com); ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4771-0531>

ОСОБЛИВОСТІ МАТЕРІАЛЬНОГО ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ

О.О. YUKHNO,

Professor, Chair of Criminalistics, Forensic Science and Pre-Medical Training, Kharkiv National University of Internal Affairs, Doctor of Law, Professor, Kharkiv, Ukraine; e-mail: [aleksandruhno\(95\)@gmail.com](mailto:aleksandruhno(95)@gmail.com); ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4771-0531>

АНОТАЦІЇ (ABSTRACTS), КЛЮЧОВІ СЛОВА (KEY WORDS)

Постановка проблеми. Нагальним є спрямування діяльності державних і правоохоронних органів щодо удосконалення законодавства, в сферу яких потрапляють неповнолітні особи, які вчинили кримінальне правопорушення, в тому числі, стосовно можливості застосування до них примусових заходів виховного характеру. Тому метою статті є встановлення співвідношення кримінального і кримінального процесуального законодавства у теоретичній площині та практичній діяльності органів досудового розслідування, при можливому застосуванні судом примусових заходів виховного характеру, направлених на виконання завдань відповідно до норм ст.1 Кримінального кодексу України та положень кримінального провадження відповідно ст.2 Кримінального процесуального кодексу України. Застосовані методи загально-юридичний стосовно визначення співвідношення особливостей матеріального і процесуального права при застосуванні примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх; статистичний – для визначення сучасної тенденції у кримінальному праві та кримінальному процесі щодо виокремлення у окремий напрям досліджень про відмежування понять і сутності "звільнення особи від кримінальної відповідальності" і "покарання" від "виключення кримінальної відповідальності" та тенденції про наявність і виокремлення при цьому іншого напрямку "кримінально-правового примусу". **Результати.** Запропонована кримінально-правова конструкція з питань звільнення особи від кримінальної відповідальності: встановлення факту вчинення кримінального правопорушення конкретною, зокрема неповнолітньою особою; притягнення її до кримінальної відповідальності; пред'явлення особі обвинувачення, визнання нею винуватості у вчиненому; винесення обвинувального вироку із застосуванням примусових заходів виховного характеру. **Висновки.** Встановлено, що співставлення чинного національного кримінального і кримінального процесуального законодавства надає можливість оцінювати з правової точки зору примусові заходи виховного характеру як примусові заходи кримінально-правового характеру, як такі, що застосовуються в межах кримінально-правових відносин стосовно осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння та досягли певного віку (або не досягли з 11 до 14 років) на момент вчинення кримінального правопорушення. Підтверджено механізм взаємодії та реалізації матеріального і процесуального права задля забезпечення завдань закону про кримінальну відповідальність відповідно кримінального та кримінального процесуального законодавства України.

Ключові слова: неповнолітній; суспільно небезпечне діяння; кримінальна відповідальність; відтермінування покарання

***

Problem statement. The direction of the state and law enforcement agencies to improve the legislation, which includes juveniles who have committed criminal offenses, including the possibility of applying coercive measures of educational nature to them, is urgent. Therefore, the **purpose** of the article is to establish the correlation between the criminal and criminal procedural legislation in the theory and practice of bodies of pre-trial investigation, in the possible application of coercive measures of educational nature by the court, aimed at the fulfillment of tasks by the provisions of article 1 of the Criminal Code of Ukraine and the provisions of criminal proceedings under article 2 of the Criminal Procedural Code of

Ukraine. We used general legal **methods** to determine the correlation between the specifics of substantive and procedural law in applying coercive measures of educational character to minors; statistical – to determine the current trend in criminal law and criminal procedure to allocate a separate direction of research on the delimitation of the concepts and essence of "release from criminal liability" and "punishment" from "exclusion of criminal liability" and the trend in the presence and allocation of another direction in this. **Results.** A criminal law structure on the issues of exemption of a person from criminal liability is proposed: establishment of the fact of a criminal offense committed by a specific, in particular, underage person; bringing her to criminal liability; charging the person, pleading guilty to the crime committed; imposing a guilty verdict with the use of coercive measures of educational character. **Conclusions.** It has been established that the comparison of the current national criminal and criminal procedural legislation allows estimating from the legal point of view the coercive measures of educational character as coercive measures of criminal law character applied within the criminal law relations to the persons who have committed the socially dangerous act and reached a certain age (or have not reached from 11 to 14 years) to the moment of committing a criminal offense. The mechanism of interaction and implementation of substantive and procedural law to ensure the objectives of the law on criminal responsibility under the criminal and criminal procedural legislation of Ukraine is confirmed.

Key words: *juvenile; socially dangerous act; criminal responsibility; suspension of punishment*

Постановка проблеми

Усвідомлення незворотності європейського вибору та прагнення до утвердження міжнародних правових стандартів у сфері забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи, спрямування діяльності органів державної влади та, зокрема, правоохоронних органів на забезпечення загальнонаціональних інтересів та окремої людини має суттєвий вплив на питання подальшого удосконалення кримінального, кримінального процесуального та іншого законодавства, в сферу яких потрапляє особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, що продовжує бути актуальним у науці. Завдання кримінально-правової охорони найбільш важливих соціальних цінностей і благ забезпечується завдяки не лише каральних, але й некаральних інших заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються, зокрема й до неповнолітніх [1, с.6–7]. Особлива увага у таких правовідносинах, та, зокрема, й у кримінальному провадженні, приділяється з урахуванням поблагливого ставлення до неповнолітніх з метою упередження з їх сторони рецидиву вчинення суспільно небезпечних діянь. Вказаному сприяє інститут можливого застосування до такої категорії примусових заходів виховного характеру, що регулюється та застосовується як нормами матеріального, так і кримінального процесуального права, співвідношення яких вимагає окремого дослідження. Застосування такого правового інституту підтверджує доктринальний підхід, що метою правосуддя має бути встановлення справедливості, а не покарання винного. Так, Ю.В. Баулін зазначає, що кримінальне законодавство є динамічною системою кримінально-правових норм, воно постійно змінюється, хоча й не так швидко, як саме кримінальне се-

редовище [2, с.820], що ми підтримуємо. У свою чергу, на нашу думку, динамічність та вищезазначене відноситься в повній мірі також й до кримінального процесу, який також регулює вказані правовідносини, враховуючи, що після прийняття чинного КПК України (який виявився дещо недосконалим) у 2012 році, до нього вже прийнято понад 100 змін, доповнень та уточнень, які вимагають свого переосмислення, подальших наукових досліджень і удосконалення, а також напрацювання пропозицій і рекомендацій до відповідної правозастосовної практики, зокрема й із піднятих питань.

Згідно з наявною класифікацією, що існує у кримінальному праві, заходи кримінально-правового впливу відносно осіб, які вчинили кримінальне правопорушення реалізуються: 1) у певних формах кримінальної відповідальності та у 2) заходах, що за загальноприйнятим визначенням вчених, кримінальною відповідальністю не охоплюються, а йменуються кримінально-правовим примусом і при цьому ці напрями продовжують бути дискусійними питаннями. Останнє відноситься й до примусових заходів виховного характеру, що передбачено ст.105 "Звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру" КК України (зі змінами в законі № 2617–УШ від 22.11.2018 року).

Питання з'ясування правової природи примусових заходів виховного характеру взаємопов'язано із питанням співвідношення таких заходів із: 1) кримінально-правовими відносинами; 2) кримінальною відповідальністю; 3) покаранням [3, с.128], але до цієї класифікації, на нашу думку, слід додати: 4) виключення кримінальної відповідальності; та 5) кримінально-правовий примус. Встановлено, що досліджуваний право-

вий інститут не включений до переліку кримінально-правових підстав КК України щодо звільнення від кримінальної відповідальності. Так, відповідно до Розділу IX "Звільнення від кримінальної відповідальності" у ст.ст.44–49 КК України, примусові заходи виховного характеру не включені як підстави звільнення від кримінальної відповідальності. За визначенням О.В. Надена, між особою, яка вчинила злочин та державою одночасно складаються два види правовідносин: кримінальне і кримінально процесуальне. Держава в особі органів досудового розслідування, дізнання і прокуратури отримує повноваження кримінального переслідування особи яка вчинила суспільно небезпечне діяння [4, с.27]. Приєднуючись до його наукової позиції, Л.В. Головка зазначає, що такі правовідносини інколи в літературі розглядаються як єдині і називаються правовідносинами кримінального переслідування [5, с.41–51], що ми підтримуємо.

Щодо деяких останніх досліджень наукової проблеми, то, наприклад, О.І. Саско стосовно звільнення неповнолітніх осіб від кримінальної відповідальності із застосуванням заходів виховного характеру з'ясувала, що застереження не спричиняє суттєвих правообмежень після його застосування, і тому застереження слід призначати одночасно з іншими видами заходів виховного характеру [6]. А.С. Габуда та В.Р. Ісакова пропонують передбачити в законодавстві України обов'язковість складання досудової доповіді у всіх випадках вчинення неповнолітніми суспільно небезпечних діянь, залучаючи для цього дитячого психолога, а також під час вирішення питання про обрання примусового заходу виховного характеру враховувати обставини життя неповнолітнього, його ставлення до цього злочину до і після скоєння, мотивацію його дій [7]. О.А. Марченко потреби удосконалення термінологічного апарату обумовлює необхідністю та доцільністю закріплення системності процесуальних ознак таких понять, як "звільнення від кримінальної відповідальності" та "кримінально-процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності" на законодавчому рівні; внести зміни до КПК в частині визначення відповідних термінів, специфічних засад кримінального правосуддя щодо неповнолітніх, характеру та послідовності роз'яснювальної діяльності, спеціального провадження у випадках застосування звільнення, передбаченого Особливою частиною КК, розмежування процесуального порядку реалізації положень ст.ст.97 та 105 КК (ст.ст.497, 497-1 КПК) [8].

Слід зважити й на тотожність з вітчизняними й зарубіжних проблем із особливостей матеріального та процесуального права при застосуванні примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх. Зокрема, Р. Оттенхоф (Ottenhof, 2004) нарікав на складність проблем, що виникають у зв'язку з питанням про кримінальну відповідальність неповнолітнього як у національному, так і в міжнародному праві, що ускладнює синтез. Він зазначав, що в силу національних особливостей, різних культурних відмінностей і більш менш чутливості законів до цієї проблеми законодавчі моделі та правові системи неоднорідні [9]. С. Ру (Roux, 2012) зазначає, що "криміналізація правопорушень неповнолітніх необов'язково виражається посиленням покарань та механізмів примусу. Якщо вона існує, то ця еволюція супроводжується лешим спостереженням, у якому насильство ефемізується та шукає емоційні сліди поступової нормалізації в індивідуальній суб'єктивності. Ці форми нагляду докорінно змінюють сприйняття правопорушень, індивідуалізуючи, патологізуючи і навіть дегуманізуючи неповнолітніх, які відчувають бажаного" [10]. С. Волк, С. Купер, Г.Х.П. ван дер Хельм та ін. (Valk, Kuiper, Helm et al., 2016) звертають увагу на визначення репресії на основі гуманістичних, соціально-психологічних та організаційних точок зору, а також дає уявлення про декілька транзакційних процесів між молоддю, персоналом та організацією, що лежать в основі репресій [11] тощо.

Таким чином, актуальною продовжує залишатись дискусія стосовно належності чи неналежності застосування примусових заходів виховного характеру до сфери кримінальної відповідальності. Зокрема, окремі вчені вважають, що деякі елементи виконання нормативно-правових актів повинні бути забезпечені примусовою силою держави, що відноситься, на нашу думку, зокрема й до застосування примусових заходів виховного характеру, оскільки це не може регулюватися тільки доктринальними принципами притягнення особи до кримінальної відповідальності. Зараз залишається низка проблемних законодавчих, теоретичних та прикладних питань, у тому числі й у сфері кримінального процесу. Досі не опрацьовано одностайного визначення та дискусійними є питання щодо приналежності таких заходів і чіткого відокремлення їх від кримінальної відповідальності та покарання, не визначено загально прийнятого відмежування та визначення їх як кримінально-правового примусу і виключення їх від кримі-

нальної відповідальності.

Тому метою статті є встановлення співвідношення кримінального і кримінального процесуального законодавства у теоретичній площині та практичній діяльності органів досудового розслідування, при можливому застосуванні судом примусових заходів виховного характеру, направлених на виконання завдань відповідно до норм ст.1 КК України та положень кримінального провадження відповідно ст.2 КПК України. Її новизна полягає у визначенні співвідношення особливостей матеріального і процесуального права при застосуванні примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх. Завданням статті є визначення сучасної тенденції у кримінальному праві та кримінальному процесі щодо виокремлення у окремий напрям досліджень про відмежування понять і сутності "звільнення особи від кримінальної відповідальності" і "покарання" від "виключення кримінальної відповідальності" та тенденції про наявність і виокремлення при цьому іншого напрямку "кримінально-правового примусу".

Інституалізація правових норм матеріального і процесуального права звільнення від кримінальної відповідальності

За визначенням Ю.М. Грошевого, інститут звільнення від кримінальної відповідальності, це комплексний кримінальний і кримінально процесуальний інститут при застосуванні якого нормами матеріального права врегульовані підстави, а положеннями процесуального права визначена процедура самого звільнення [12, с.34]. В ході дискусії з піднятих питань слід підтримати наукову позицію Д.С. Слінька, що нормативною підставою звільнення від кримінальної відповідальності є сукупність умов, що свідчать про втрачену суспільну небезпеку особи, яка вчинила, передбачене кримінальним законом, протиправне діяння [13, с.13]. При застосуванні такого інституту правові норми матеріального і процесуального права реалізуються в межах кримінально-правових відносин. Такі відносини стають кримінально-правовими і застосовуються через кримінально процесуальні механізми. При цьому, завершення застосування примусових заходів виховного характеру можуть бути підставою щодо припинення кримінально охоронюваних відносин. З питання щодо ступеню співвідношення примусових заходів виховного характеру та кримінальної відповідальності вченими не напрацьовано однозначної відповіді на нього, що спонукає до здійснення

окремого напрямку наукового дослідження або наукового вивчення.

На одному з етапів дискусії з цих питань О.О. Іванов зазначав, що в дослідженнях загального напрямку щодо проблем правопорушень та юридичної відповідальності як такої, де розглядається питання кримінальної відповідальності, одностайної відповіді не має, а примусові заходи виховного характеру розглядаються окремими вченими як форма кримінальної відповідальності; при цьому кримінальна відповідальність не обмежується лише винесенням рішення по конкретному провадженню з призначенням покарання. У подальшому автор поміняв вищезазначене визначення положень, які в певній мірі суперечать попередній позиції, про що вказали інші вчені [14, с.48; 88–91]. В той же час, В.О. Меркулова зазначає, що з точки зору запобігання злочинності (відповідно до ст.1 КК України), першочерговими мають бути виправлення та спеціальне попередження, як завдання, що вирішуються правосуддям стосовно конкретної особи, з метою недопущення у подальшому вчинення нових злочинів [3, с.107], що ми підтримуємо.

На нашу думку, вказане насамперед відноситься до кримінально правової оцінки дій неповнолітніх та вибору правових заходів реагування на них. Приймають участь у цій дискусії й зарубіжні вчені. Так, С. Бартон (Barton, 2000) зазначав, що правосуддя, це відносно нове явище у кримінальному процесі і вимагає переосмислення наукових підходів судочинства з погляду нової парадигми. Згідно з традиційним підходом, справедлива та оптимальна реакція на вчинене кримінальне правопорушення може бути визначена фахівцями в галузі кримінального правосуддя (слідчими, дізнавачами, прокурорами, суддями), а новий підхід передбачає змагальність процесу на всіх його стадіях, застосування (використання превентивних можливостей) суспільства, введення в дію медіації, перевиховання, попередження кримінальних правопорушень та ін. [15, с.41–53], що ми підтримуємо. Однак слід наголосити, що в частині проблеми щодо запровадження медіації в Україні, то це питання залишається невирішеним і неврегульованим на законодавчому рівні, зокрема в законі про кримінальну відповідальність та в кримінально процесуальному законодавстві, незважаючи на наявність триваючої наукової дискусії та нагальну потребу вирішення цього проблемного питання, як з теоретичної, так і з прикладної потреби та наполегливих рекомен-

дацій міжнародних правових актів і міжнародних інституцій.

Як свідчить дослідження, в дискусії про систему, щодо якої можна здійснити класифікацію заходів кримінально-правового переслідування і державного впливу на певну особу, в науці реалізується, з однієї сторони, за допомогою наукових позицій і прийнятих законодавством норм щодо форм кримінальної відповідальності, а з іншої – позиціями окремих науковців відносно застосування заходів, що не охоплюються системою кримінальної відповідальності та їх співвідношенням. Вказане на сьогодні продовжує бути дискусійним питанням. Зокрема, за визначенням Ю.В. Бауліна не є кримінально-правовими норми, що регламентують застосування примусових заходів виховного характеру [16, с.286], що ми підтримуємо. Питання застосування примусових заходів виховного характеру розглядаються також і як кримінально-правові відносини, що реалізуються засобом положень кримінального процесуального законодавства. При цьому реалізація прав і обов'язків суб'єктів матеріальних кримінально-правових відношень здійснюється в межах не тільки кримінально-правових, а й кримінально-процесуальних правовідносин і зовні оформлюється у вигляді встановлених КПК України правозастосовних документів [4, с.96], що ми підтримуємо.

Однак, на нашу думку, вказане слід доповнити: щодо них (на відміну до положень КПК України 1960 року), відносяться й рішення судових інстанцій, винесення яких є тільки їх прерогативою в питаннях щодо застосування примусових заходів виховного характеру. Застосування примусових заходів виховного характеру до осіб, які вчинили злочини невеликої суспільної небезпеки у неповнолітньому віці і до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, розглядається також як превентивний прояв кримінально-правових відносин. За визначенням І.І. Чугуннікова, за своєю юридичною природою такі правові відносини мають схожі риси з відносинами "державна-неосудний", що дозволяє розглядати їх в одній групі класифікації з примусовими заходами як медичного, так і виховного характеру. При цьому автор зробив висновок, що поряд із правовідносинами кримінальної відповідальності, ще самостійно існує такий вид кримінальних охоронюваних правовідносин, які породжуються діяннями осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності (наприклад, з 11 до 14 і 16 років)

[17, с.57–62]. Відносно питання щодо співвідношення досліджених у статті галузей права в цілому та кожного з них окремо щодо примусових заходів виховного характеру і кримінальної відповідальності, на сьогодні учені не прийшли до одностайної позиції.

Так, зокрема О.О. Іванов, С.І. Зельдов та інші вчені відносно проблем правопорушення і кримінальної відповідальності з питань застосування примусових заходів виховного характеру пропонували розглядати їх як форму кримінальної відповідальності. Така їх позиція визначається в тому, що суд, оцінивши обставини злочину та особистість особи, яка його вчинила, має право винести обвинувальний вирок, однак застосовує покарання до такої категорії умовно. У подальших дослідженнях О.О. Іванов змінив свою наукову позицію [14, с.48, 88–89; 18, с.8], що, на нашу думку, таке його визначення є дискусійним і не може бути підтриманим.

У свою чергу, приймаючи участь у дискусії з цих питань, Л.В. Багрій-Шахматов відзначав кримінальну відповідальність як комплексне явище і правовим наслідком злочину та вважав, що вона реалізується в певних формах, що закріплено нормами різних галузей права. Під її реалізацією він пропонував розуміти конкретні дії сторін певних правовідносин із приводу здійснення їх прав та обов'язків, а систему форм реалізації кримінальної відповідальності, як таку, що включає кримінально-правові, кримінальні, процесуальні та адміністративно-правові заходи. У свою чергу, заходи кримінального примусу, на його думку, охоплюють: покарання, заходи примусового медичного та виховного характеру [19, с.130–131]. В цьому випадку позиція вченого схиляється до того, що примусові заходи виховного характеру виступають як засіб реалізації кримінальної відповідальності, з чим не можна погодитись, оскільки по такій категорії кримінальних проваджень обвинувальний вирок судом не виноситься. Аналогічну точку зору підтримують й інші вчені. Зокрема, Я.І. Соловій зазначав, що засобами реалізації кримінальної відповідальності є самостійні юридичні державно-примусові заходи: кримінальні покарання, примусові заходи медичного і виховного характеру [20, с.39], що не можна підтримати, оскільки це протирічить доктринальним принципам кримінального права.

Проблематика примусових заходів виховного характеру у разі звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності

Окремі вчені висловлюють свою наукову позицію, згідно якої виключення кримінальної відповідальності відповідно до чинного КК України має місце при наявності обставин, що не підтверджують наявності складу злочину у вчиненні суспільно небезпечного діяння: неосудності, недосягнення особою певного віку, казусу, непоборної сили та ін.) [21, с.77–78]. Однак М.І. Бажанов, Я.Ю. Кондратьєв, П.С. Матишевський, В.В. Сташис, Є.М. Стрельцов, В.Я. Тацій висловлювали іншу наукову позицію, зокрема, що примусові заходи виховного характеру не відносяться до кримінального покарання та не пов'язані з кримінальною відповідальністю [22, с.211; 23, с.254–255], що ми підтримуємо. Ці вчені аргументували, що такі заходи застосовуються до осіб, які за віком не є суб'єктом кримінальної відповідальності, або ж до осіб неповнолітнього віку, які вчинили злочин, що не становить великої суспільної небезпеки і виправлення яких можливе без застосування покарання. Ми підтримуємо таку наукову позицію і посилаємось також при цьому й на обґрунтування з цього приводу на наукову позицію Л.В. Багрій-Шахматова, який відносив застосування примусових заходів виховного характеру до заходів кримінально-правового примусу [19, с.130–131].

У цій дискусії А.В. Наумов при виділенні і визначенні методів кримінально-правового регулювання відніс до них: застосування санкцій кримінально-правових норм, звільнення від кримінальної відповідальності та покарання; застосування примусових заходів виховного характеру та примусове лікування [24, с.12]. Власну наукову позицію висловив також й Г.В. Назаренко, який зазначає, що застосування примусових заходів виховного характеру поєднує в собі юридичні ознаки. Підстави, порядок застосування та припинення таких заходів визначені законом про кримінальну відповідальність, процедура призначення та їх відміни, в свою чергу, закріплені кримінальним процесуальним законодавством, а порядок виконання кримінально-виконавчим законодавством, і в підтвердження цього вони є засобами саме державного примусу [25, с.40–46]. При розгляді правової сутності примусових заходів виховного характеру слід акцентувати увагу на тому, що вони, як і покарання, є заходами державного примусу, однак є відмінними від покарання як

такого за своєю юридичною природою. У той же час окремі вчені висували більш слушну пропозицію відносити, зокрема й примусові заходи виховного характеру до передумов та підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності, обґрунтовуючи, що якщо характеризувати їх юридичну природу, то слід враховувати те, що примусові заходи виховного характеру є особливими заходами державного примусу, що не є кримінальним покаранням, а є заходами виховання, переконання і спрямовані на подальше формування особистості неповнолітніх, попередження ними правопорушень і застосовуються у разі звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності (ст.97 КК України) та звільнення від покарання, коли суд постановляє вирок без призначення покарання і особа вважається такою, що не має судимості (ст.105 КПК України) [26, с.374–380]. Таке рішення призначається, продовжується, змінюється та припиняється тільки в судовому порядку [27, с.152].

Враховуючи наявність дискусії та протилежні наукові позиції вчених з вказаних питань, В.О. Меркулова ставить доречне запитання: чи маємо ми розглядати відмінності між примусовими заходами виховного характеру і покаранням аналогічними щодо відмінностей цих заходів та кримінальної відповідальності? Вона наголошує на тому, що не надано відповіді й на інше запитання: як ці заходи застосовуються до неповнолітнього у разі звільнення від покарання – чи є це формою кримінальної відповідальності? У більшості вчених загальновизнаною є наукова позиція, що застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх у разі звільнення їх від кримінальної відповідальності, не є формами реалізації кримінальної відповідальності. При такій реалізації матеріального і кримінального процесуального законодавства, застосування державою примусових заходів підтверджує лише те, що між специфічною категорією осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, та державними органам тривають кримінально-правові відносини. До сьогодні значно суперечливими є положення кримінально-правових норм, відносно яких точиться дискусія, зокрема що стосуються безпосередньо правової природи інституту звільнення від відбування покарання передбачених ст.105 КК, яке зокрема визначає правові умови та процесуальний порядок звільнення неповнолітнього від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру [3, с.101–107].

Доцільно розглянути й інші наукові позиції

вчених з проблем звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності, так і щодо їх звільнення від покарання. Найбільш теоретично проблемним питанням є розуміння змісту та сутності інституту звільнення неповнолітнього від покарання відповідно до положень ст.105 КК України. В даному випадку дискусійним залишається питання: чи слід розглядати при цьому таке рішення як: 1) окремим видом звільнення від покарання шляхом постановлення обвинувального вироку та осуду при цьому державою за вчинене кримінальне правопорушення; 2) чи є це формою кримінальної відповідальності, якщо вирок не ухвалюється, тоді при цьому кримінальна відповідальність не настає? У правозастосовній діяльності в таких випадках суд застосовує примусові заходи виховного характеру, що є альтернативою відносно покарання заходами державного впливу. Згідно генезису, спірність і дискусійність проблемного питання щодо визначення правової природи примусових заходів виховного характеру, їх співвідношення із кримінальною відповідальністю, яких звільняють від покарання на підставі ст.105 КК України, здійснюється у дослідженнях вчених ще з пострадянського періоду.

Зокрема, за період дії КПК України 1960 року проблемні питання визначення змісту та сутності кримінально-правових заходів взагалі щодо примусових заходів виховного характеру знайшло закріплення в більш конкретних положеннях щодо визначення правової природи державного правового примусу, що застосовується до осіб, які, відповідно до чинного закону, можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності. З цих питань М.О. Стручков визначив, що застосування засобів громадського впливу (наприклад, передача матеріалів справи на розгляд товариського суду, застосування примусових заходів виховного характеру, передача на поруки громадській організації або трудовому колективу, що передбачались на той час ст.51 КК України 1960 року, як види звільнення особи від кримінальної відповідальності), може поєднуватись з засобами державного примусу, а відповідно відповідальність за кримінальне правопорушення має правовий характер і є видом правової відповідальності. Автор, уточнюючи свою наукову позицію, посилався на те, що хоча особа відповідає не перед державою, а суспільством (колективом), все ж таки ці види кримінальної відповідальності регламентуються у загальних ознаках саме юридичними, тобто кримінально-правовими і кримінально-процесуаль-

ними нормами. Зокрема, матеріальним (кримінальним правом) визначаються основні чинники цих інститутів, підстави їх застосування: вчинення кримінального правопорушення вперше та невеликої суспільної небезпеки, за наявності підстав вважати, що виправлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, є можливим без застосування кримінального покарання. Вчений зробив висновок, що відповідальність у порядку застосування засобів громадського впливу та виховання є правовою відповідальністю "особливого виду", тобто іншим заходом кримінально-правового характеру. Він відносив до таких особливих форм реалізації кримінальної відповідальності й застосування примусових заходів виховного характеру відповідно до ч.3 ст.10 КК України 1960 року). Крім цього, вказану міру науковець називає самостійним інститутом звільнення від відбування покарання [21, с.71–78].

Таким чином, позиції окремих вчених щодо застосування примусових заходів виховного характеру у разі звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності зводяться до таких їх найменувань: 1) "особливою формою реалізації кримінальної відповідальності", 2) "самостійним інститутом звільнення від покарання", тобто кримінальною відповідальністю. Однак, якщо дотримуватись доктринального положення, що кримінальна відповідальність передбачає висунення обвинувачення, засудження особи та ін., то вказана наукова позиція викликає суттєві заперечення. На підставі цього, В.О. Меркулова пропонує визначити правову природу цього інституту складною [3, с.138], що ми підтримуємо. Відносно цих проблемних питань на сьогодні в Україні не існує єдиного бачення. Вченими визначається, що питання юридичної природи примусових заходів виховного характеру є спірним. Відсутність єдиної наукової позиції з цього питання зумовлена протиріччями кримінального процесуального законодавства, яке як при звільненні від кримінальної відповідальності (ст.97 КК України), так і при звільненні від покарання (ст.105 КК України) передбачає закриття кримінального провадження (ст.497 КПК України).

І.І. Чугуніков з цього приводу зазначає, що в обох випадках мова йде про звільнення від кримінальної відповідальності, результатом чого є закриття кримінального провадження, при якому особа звільняється від засудження і призначення і відбування покарання, що є обов'язковою ознакою кримінальної відповідальності. При цьому,

неповнолітні звільнюються не тільки від кримінальної відповідальності та покарання, але й від вимог ухвалення судом обвинувального вироку від імені держави. Чинне кримінально процесуальне законодавство не передбачає засудження особи в таких випадках і відповідно реалізація кримінальної відповідальності не є можливою, тому можна зазначити, що вищевказане є видом звільнення від кримінальної відповідальності. В той же час вказаний автор зазначає, що застосування примусових заходів виховного характеру не слід вважати закінченням кримінально-правових відносин, оскільки примусові заходи виховного характеру це заходи кримінально-правові і їх застосування можливе лише в межах їх реалізації [17, с.57–62, 139].

В свою чергу, В.М. Бурдін визначає, що досліджувані питання є особливою формою кримінальної відповідальності і підтримує позиції інших вчених, що досліджувати правову природу інституту, передбаченого ст.105 КК України, доцільно з позицій матеріального (кримінального) права, а не кримінального процесу, яке є похідним, тобто носить обслуговуючий характер щодо матеріального права. Але, на нашу думку, вказане застосування закону слід оцінювати як застосування у співвідношенні матеріального і процесуального права. При цьому, слід підтримати пропозиції цього вченого в частині внесення змін до кримінального процесуального законодавства з тим, щоб визначити процесуальний механізм, згідно якого суд має застосовувати примусові заходи виховного характеру відповідно до ст.105 КК України. Він при цьому констатує, що поки не будуть внесені зміни до КПК України, дискусія з проблем правової природи заходів виховного характеру залишиться відкритою [28, с.67–73]. Відповідно до положень ч.1 і ч.3 ст.497 КПК України, якщо прокурор та суд дійдуть висновку про можливість виправлення неповнолітнього, якому інкримінується вчинення вперше кримінального проступку, необережного нетяжкого злочину без застосування кримінального покарання, суд на підставі клопотання прокурора може прийняти рішення про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність [28, с.139].

Якщо аналізувати співвідношення КК і КПК України з піднятих питань, то слід наголосити, що з врахуванням того, що кримінальна відповідальність за своїм кримінально-правовим змістом охоплює в цілому засудження особи, при-

значення та відбування покарання, то засудження є невід'ємною складовою частиною кримінальної відповідальності і можна визнати, що чинним кримінально процесуальним законодавством це не закріплено. Відповідно до змісту вказаної норми, засудження неповнолітнього не відбувається, вирок не ухвалюється, і таким чином кримінальна відповідальність як така не реалізовується. В ході дискусії Д.С. Слінько зазначив, що чинний закон не надає єдиних критеріїв призначення покарання, або звільнення від нього. Тому першим визначенням повинна бути справедливість, яка наляє судді право застосовувати до обвинуваченого окремі гуманні заходи впливу, а саме звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, застосування умовної міри покарання, які не пов'язані з позбавленням або обмеженням свободи та ін. [29, с.328–329], що ми підтримуємо.

Таким чином, за останні роки в національному кримінальному праві продовжує простежуватись тенденція до напрацювання наукових позицій та думок представників наукових шкіл з приводу вищезазначених дискусійних питань, зокрема, щодо відмежування "звільнення від кримінальної відповідальності" і переорієнтування на інший напрям "виключення кримінальної відповідальності", яку підтримує значна кількість науковців. Розмежування "виключення відповідальності" від "звільнення особи від кримінальної відповідальності" відстоюється також й у сучасній теорії права. Зокрема, її прихильниками зазначається, якщо в першому випадку ми маємо справу з правопорушеннями, за які відповідальність не настає в силу певних юридичних умов чи фізичного стану (віку) особи, то в другому – відповідальність уже має місце і мова йде виключно про правові підстави можливого звільнення від покарання та виключення підстав відповідальності. При цьому зауважується, що звільнення від відповідальності має свої специфічні підстави, відмінні від підстав виключення відповідальності. Виключення кримінальної відповідальності за чинним КК України має місце, наприклад, при малозначності діяння (ч.2 ст.11 КК України), при вчиненні особою суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України, в стані неосудності (ч.2 ст.19). У цих випадках така особа, як передбачає КК України, не підлягає кримінальній відповідальності за вчинене (ч.2 ст.19, ч.2 ст.385, ч.2 ст.396 КК України) або за вчинені нею діяння, не тягне за собою кримінальної відповідальності [30, с.182].

Висновки

1. Дослідження наукових позицій і норм КК та положень КПК України, приводять до висновків щодо наступної загально-теоретичної кримінально-правової конструкції з питань звільнення особи від кримінальної відповідальності: 1) встановлення факту вчинення кримінального правопорушення конкретною, зокрема неповнолітньою особою; 2) притягнення її до кримінальної відповідальності; 3) пред'явлення особі обвинувачення, визнання нею винуватості у вчиненому; 4) винесення обвинувального вироку із застосуванням примусових заходів виховного характеру. При цьому, за відсутності хоча б одного із елементів вказаної конструкції не може бути застосовано таке звільнення. Оцінюючи певні наукові позиції окремих вчених та представників наукових шкіл з кримінального права та кримінального процесу, слід зробити узагальнення про те, що вони базуються на вихідному положенні про те, що основною складовою кримінальної відповідальності є засудження особи, ухвалення обвинувального вироку суду, в якому надається правова оцінка діяння та конкретної особи, яка його вчинила, але при застосуванні судом примусових заходів виховного характеру таке рішення про покарання не виноситься.

2. Співставлення чинного національного кримінального і кримінального процесуального законодавства надає можливість оцінювати з правової точки зору примусові заходи виховного характеру як примусові заходи кримінально-правового характеру, як такі, що застосовуються в межах кримінально-правових відносин стосовно осіб, які вчинили суспільно небезпечне

діяння та досягли певного віку (або не досягли з 11 до 14 років) на момент вчинення кримінального правопорушення. Таким чином, за результатами дослідження піднятих питань виокремлено тенденцію сучасного розвитку напрямку в кримінальному праві щодо відмежування поняття та сутності "звільнення особи від кримінальної відповідальності" і "покарання" від "виключення такої відповідальності" та виокремлення при цьому іншого напрямку – застосування "кримінально-правового примусу", що підлягає законодавчому закріпленню в законі про кримінальну відповідальність України і КПК України та зміненню і загальному визнанні в теоретичному доктринальному напрямі. Результати дослідження співвідношення норм кримінального і кримінального процесуального законодавства щодо застосування примусових заходів виховного характеру підтверджує і представляє механізм взаємодії та реалізації матеріального і процесуального права з метою забезпечення завдань закону про кримінальну відповідальність відповідно до ст.1 КК України та кримінального провадження відповідно до ст.2 КПК України.

Конфлікт інтересів

Автор заявляє, що не існує конфлікту інтересів.

Вираз вдячності

Дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Крижановський М. В., Яценко А. М. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: монографія. Харків: Право, 2020. 264 с.
2. Баулін Ю. В. Вибрані твори. Харків: Право, 2013. 928 с.
3. Меркулова В. О. Кримінальна відповідальність: окремі теоретичні та соціально-правові аспекти: монографія. Одеса: Одеський юридичний інститут Харківського національного університету внутрішніх справ, 2007. 225 с.
4. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні: монографія. Харків: Право, 2012. 272 с.
5. Головка Л. В. Освобождение от уголовной ответственности и освобождение от уголовного преследования: соотношение понятий. *Государство и право*. 2000. № 6. С. 41–51.
6. Саско О. І. Дискусійні аспекти ефективного застосування примусових заходів виховного характеру. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 3 (9). С. 170–179. [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-3\(9\)-170-179](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-3(9)-170-179)
7. Габуда А. С., Ісакова В. Р. Система примусових заходів виховного характеру потребує вдосконалення. *Правові новели*. 2019. № 9. С. 140–145. <https://doi.org/10.32847/In.2019.9.18>
8. Марченко О. А. Процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 302 с. <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/11571/1/Disser%20Марченко%20O.A.pdf>

9. Ottenhof, R. (2004). Criminal responsibility of minors in national and international legal order. *Revue internationale de droit pénal*, 75, 51-74. <https://doi.org/10.3917/ridp.751.0051>
10. Sébastien Roux. Disciplining Sentiments: Responsibility and Guilt in the Justice System for Minors. *Revue française de sociologie*. Volume 53, Issue 4, October 2012, pages 719–742. https://www.cairn-int.info/article-E_RFS_534_0719--.htm
11. de Valk, S., Kuiper, C., van der Helm, G.H.P. et al. Repression in Residential Youth Care: A Scoping Review. *Adolescent Res Rev* 1, 195–216 (2016). <https://doi.org/10.1007/s40894-016-0029-9>
12. Грошевой Ю. М. Освобождение от уголовной ответственности в стадии судебного разбирательства: учеб. пособие. Харьков: Изд-во Харьк. юрид. ин-та, 1979. 82 с.
13. Слинько Д. С. Стан та перспективи консенсуального провадження у кримінальному судочинстві України: автореф. ... дисс. канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 20 с.
14. Иванов А. А. Правонарушение и юридическая ответственность. Теория и законодательная практика: учебное пособие для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2004. 120 с.
15. Barton C. Theories of Restorative Justice. *Australian Journal of Professional and Applied Ethics*. 2000. Vol. 2. No. 1. PP. 41–53.
16. Баулін Ю. В. Методологічне значення поділу права на приватне і публічне для кримінально-правових досліджень. *Методологічні проблеми правової науки: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 13–14 грудня 2002 р.)*. Харків: Право, 2003. С. 285–287.
17. Чугунников И. И. Правоотношения и формы их реализации в уголовном праве Украины: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одесса, 2000. 236 с.
18. Зельдов С. И. Освобождение от наказания и от его отбытия. Москва: Юридическая литература, 1982. 137 с.
19. Багрий-Шахматов Л. В. Социально-правовые проблемы уголовной ответственности и формы ее реализации. Одесса: АО БАХВА, 1978. 191 с.
20. Соловій Я. І. Межі кримінальної відповідальності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2004. 222 с.
21. Стручков Н. А. Уголовная ответственность и ее реализация в борьбе с преступностью. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1978. 288 с.
22. Уголовный кодекс Украины: науч.-практ. комм. / ред. Е. Л. Стрельцов. Харьков: ООО "Одиссей", 2005. 864 с.
23. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / під заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ: Правові джерела, 2002. 289 с.
24. Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть: курс лекций. Москва: БЕК, 1996. 560 с.
25. Назаренко Г. В. Принудительные меры медицинского характера: учебное пособие. Москва: Дело, 2003. 174 с.
26. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ: Юрінком Інтер, Право, 2001. 480 с.
27. Курс уголовного права. Общая часть. Т. 1 / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. Москва, 1997. 586 с.
28. Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: монографія. Київ: Атіка, 2004. 240 с.
29. Слинько Д. С. Правове забезпечення звільнення від кримінальної відповідальності на стадіях процесу: монографія. Харків: ФОП Панов А.М., 2018. 442 с.
30. Сверчков В. В. Уголовное право: учебное пособие. Москва: Юрайт, 2013. 509 с.

REFERENCES

1. Kryzhanovskyy, M. V., & Yashchenko, A. M. (2020). *Zakhody kryminalno-pravovoho kharakteru shchodo yurydychnykh osib* [Measures of criminal law nature against legal entities]. Monohrafiya. Kharkiv: Pravo (in Ukr.).
2. Baulin, YU. V. (2013). *Vybrani tvory* [Selected works]. Kharkiv: Pravo (in Ukr.).
3. Merkulova, V. O. (2007). *Kryminalna vidpovidalnist: okremi teoretychni ta sotsialno-pravovi aspekty* [Criminal liability: some theoretical and socio-legal aspects]. Monohrafiya. Odesa: Odeskyi yurydychnyy instytut Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav (in Ukr.).
4. Naden, O. V. (2012). *Teoretychni osnovy kryminalno-pravovoho rehulyuvannya v Ukrayini* [Theoretical foundations of criminal law regulation in Ukraine]. Monohrafiya. Kharkiv: Pravo (in Ukr.).
5. Golovko, L. V. (2000). Osvobozhdeniye ot ugolovnoy otvetstvennosti i osvobozhdeniye ot ugolovnoy presledovaniya: sootnosheniye ponyatiy [Exemption from criminal liability and exemption from criminal prosecution: correlation of concepts]. *Gosudarstvo i pravo*, (6), 41–51 (in Ukr.).

6. Sasko, O. I. (2020). Diskusiyini aspekty efektyvnoho zastosuvannya prymusovykh zakhodiv vykhovnoho kharakteru [Debatable aspects of effective application of coercive measures of an educational nature]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnya*, 3(9), 170–179. [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-3\(9\)-170-179](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-3(9)-170-179) (in Ukr.).
7. Habuda, A. S., & Isakova, V. R. (2019). Systema prymusovykh zakhodiv vykhovnoho kharakteru potrebuye vdoskonalennya [The system of coercive measures of an educational nature needs to be improved]. *Pravovi novely*, (9), 140–145. <https://doi.org/10.32847/ln.2019.9.18> (in Ukr.).
8. Marchenko, O. A. (2018). *Protsesualnyy poryadok zvilnennya vid kryminalnoyi vidpovidalnosti* [Procedural procedure for release from criminal liability]. Candidate's thesis (12.00.09). Odesa <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/11571/1/Disser%20Марченко%20O.A.pdf> (in Ukr.).
9. Ottenhof, R. (2004). Criminal responsibility of minors in national and international legal order. *Revue internationale de droit pénal*, (75), 51–74. <https://doi.org/10.3917/ridp.751.0051>
10. Sébastien, Roux. (2012). Disciplining Sentiments: Responsibility and Guilt in the Justice System for Minors. *Revue française de sociologie*, 53(4), 719–742. https://www.cairn-int.info/article-E_RFS_534_0719--.htm
11. de Valk, S., Kuiper, C., van der Helm, G.H.P. et al. (2016). Repression in Residential Youth Care: A Scoping Review. *Adolescent Res Rev.*, (1), 195–216 <https://doi.org/10.1007/s40894-016-0029-9>
12. Groshevoy, YU. M. (1979). *Osvobozhdeniye ot ugolovnoy otvetstvennosti v stadii sudebnogo razbiratelstva* [Exemption from criminal liability at the stage of trial]. Ucheb. posobiye. Kharkov: Izd-vo Khark. yurid. in-ta (in Ukr.).
13. Slynko, D. S. (2010). *Stan ta perspektyvy konsensualnoho provadzhennya u kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy* [Status and prospects of consensual proceedings in criminal proceedings in Ukraine]. Candidate's thesis (12.00.09). Kyiv (in Ukr.).
14. Ivanov, A. A. (2004). *Pravonarusheniye i yuridicheskaya otvetstvennost. Teoriya i zakonodatel'naya praktika* [Offense and legal responsibility. Theory and legislative practice]. Uchebnoye posobiye. Moskva: YUNITI-DANA, Zakon i pravo (in Russ.).
15. Barton, C. (2000). Theories of Restorative Justice. *Australian Journal of Professional and Applied Ethics*, 2(1), 41–53.
16. Baulin, YU. V. (2003). Metodolohichne znachennya podilu prava na pryvatne i publichne dlya kryminalno-pravovykh doslidzhen [Methodological significance of the division of law into private and public for criminal law research]. In: *Metodolohichni problemy pravovoyi nauky: materialy mizhnar. nauk. konf. (m. Kharkiv, 13–14 hrudnya 2002 r.)*. Kharkiv: Pravo (s. 285–287) (in Ukr.).
17. Chugunnikov, I. I. (2000). *Pravootnosheniya i formy ikh realizatsii v ugolovnom prave Ukrainy* [Legal relations and forms of their implementation in the criminal law of Ukraine]. Candidate's thesis (12.00.08). Odessa (in Russ.).
18. Zeldov, S. I. (1982). *Osvobozhdeniye ot nakazaniya i ot yego otbytiya* [Release from punishment and from its serving]. Moskva: Yuridicheskaya literatura (in Russ.).
19. Bagriy-Shakhmatov, L. V. (1978). *Sotsialno-pravovyye problemy ugolovnoy otvetstvennosti i formy yeye realizatsii* [Socio-legal problems of criminal liability and forms of its implementation]. Odessa: AO BAKHVA (in Russ.).
20. Soloviy, YA. I. (2004). *Mezhi kryminalnoyi vidpovidalnosti* [Limits of criminal liability]. Candidate's thesis (12.00.08). Kyiv (in Ukr.).
21. Struchkov, N. A. (1978). *Ugolovnaya otvetstvennost i yeye realizatsiya v borbe s prestupnostyu* [Criminal liability and its implementation in the fight against crime]. Saratov: Izd-vo Saratov. un-ta (in Russ.).
22. Streltsov, Ye. L. (Red.). (2005). *Ugolovnyy kodeks Ukrainy* [Criminal Code of Ukraine]. Nauch.-prakt. komm. Kharkov: OOO "Odyssey" (in Russ.).
23. Kondratyev, YA. YU. (Red.). (2002). *Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna* [Criminal law of Ukraine. General part]. Pidruchnyk. Kyiv: Pravovi dzherela (in Ukr.).
24. Naumov, A. V. (1996). *Rossiyskoye ugolovnoye pravo. Obshchaya chast* [Russian criminal law. A common part]. Kurs lektsiy. Moskva: BEK (in Russ.).
25. Nazarenko, G. V. (2003). *Prinuditel'nyye mery meditsinskogo kharaktera* [Compulsory medical measures]. Uchebnoye posobiye. Moskva: Delo (in Russ.).
26. Bazhanov, M. I., Stashys, V. V., & Tatsiy, V. YA. (Reds.). (2001). *Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna* [Criminal law of Ukraine. General part]. Pidruchnyk. Kyiv: Yurinkom Inter, Pravo (in Ukr.).
27. Kuznetsova, N. F., & Tyazhkova, I. M. (Reds.). (1997). *Kurs ugolovnoho prava. Obshchaya chast. T. 1* [Criminal law course. A common part. T. 1]. Moskva (in Russ.).
28. Burdin, V. M. (2004). *Osoblyvosti kryminalnoyi vidpovidalnosti nepovnolitnikh v Ukraini* [Features of

- criminal liability of minors in Ukraine]. Monohrafiya. Kyiv: Atika (in Ukr.).
29. Slinko, D. S. (2018). *Pravove zabezpechennya zvinennya vid kryminalnoyi vidpovidalnosti na stadiyakh protsesu* [Legal provision of exemption from criminal liability at the stages of the process]. Monohrafiya. Kharkiv: FOP Panov A.M. (in Ukr.).
30. Sverchkov, V. V. (2013). *Ugolovnoye pravo* [Criminal law]. Uchebnoye posobiye. Moskva: Yurayt (in Russ.).

ІНФОРМАЦІЯ ПРО СТАТТЮ (ARTICLE INFO)

Published in:

Форум права: 72 pp. 38–49 (1).

Related identifiers:

10.5281/zenodo.5529548

http://forumprava.pp.ua/files/038-049-2022-1-FP-Yukhno_6.pdfhttp://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2022_1_6.pdf**License (for files):**[Creative Commons Attribution 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)**Received:** 10.03.2022**Accepted:** 06.04.2022**Published:** 08.04.2022**Available online:** 08.04.2022**Cite as:**

Юхно, О. О. (2022). Особливості матеріального та процесуального права при застосуванні примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх. *Форум Права*, 72(1), 38–49. <http://doi.org/10.5281/zenodo.5529548>

Yukhno, O. O. (2022). Osoblyvosti materialnoho ta protsesualnoho prava pry zastosuvanni prymusovykh zakhodiv vykhovnoho kharakteru do nepovnoolitnikh [Features of Material and Procedural Law in the Application of Coercive Measures of Educational Character to Minors]. *Forum Prava*, 72(1), 38–49. <http://doi.org/10.5281/zenodo.5529548>